

BORTOM VARDAGEN

Stämmingsbilder från Vålsjöarna.

Vålsjöarna har genom sin avsides belägenhet och relativa svårtillgänglighet lyckats bevara en atmosfär av vildmark och orördhet. Ur fågelsynpunkt intressantast är Östra Vålen, som egentligen består av två sjöar, förenade till ett vattendrag endast under några korta vårflodsveckor och omgivna av vidsträckta moss- och sumpmarker.

Det är alltid med samma känslor av förväntansfylld tjusning man närmar sig dessa sjöar. Man kan göra det genom att följa Nybrobäckens lopp uppströms, en lång promenad, som känns i benen men som aldrig blir enformig. Än flyter bäcken i makliga slingor genom frodiga ängar, än forsar den fram över stenmoras och brötar av kullfallna träd, för att återgå i lugna sel och miniatyr-dammar, där drillsnäppan stundom lyfter på stela vingar från sina väl kemo-flerade ägg i strandriset. Annars är det nog skogssnäppan, som är karaktärs-fågel här. Ofta kommer hon svallikt singlande längs bäckfåran eller låter höra sitt spröda zitterspel över trädtopparna och senare - på eftervären - hamrar hon envetet ut sitt varnigsläte när ungarna trycker i någon gräs-tuva. Här upptäckte jag en gång den första kullen ungar, nyss nedförda efter kläckningen i något närbeläget trästbö. Det var 1949, samma år som första upplagan av "Förteckning över Sverige fåglar" lakoniskt meddelade om denna art: "Ej uppgiven från Västmanland".

Till Vålsjöarna kan man också komma på någon halvt utplånad stig. Inte dessa brutala sår i markskiktet, som åstadkomms av det moderna skogsbrukets mastodontmaskiner, utan mjuka, slingrande stråk, där man ljudlöst tar sig fram på en fjädrande matta av barr, rundande myrstackar av ansenliga mått eller balanserar på mjuka spångar över sumpdrag i igenvuxna diken. Har man tur kanske man stannar till i glad förundran vid åsynen av en samling murklor, som trycker längs stigen, svarta och kompakta, likt en hjord betande myskoxar i miniatyr. Erinrar sig osökt tidigare år, innan ännu fågleskådandet betraktades som en legitim och mera allmänt utövad fritidssysselsättning, hur man vid sällsynta möten med någon häpen skogshuggare förklarade sin närvaro med att man var ute och letade murklor. Detta var ju något matnyttigt och ett sådant ärende godtog med full förståelse, medan däremot en vuxen karl, som bara gick omkring och tittade på fåglar, närmast ansågs som litet underlig.

Den låglänta trakten är ganska svåröverskådlig, utom i sydväst, där stråk av hållmarker når en imponerande höjd och från vars krön man har en vid

utsikt över sumpmarkerna. Där man större delen av året endast ser ett monotont starrhav blänker under den tidiga våren otaliga klarvattenspeglar. En vårnatt här uppe på hållarna är en oförglömmelig upplevelse. Trastsången från grandungarna nere vid bäcken börjar ebba ut och skymningen faller omärkligt när man sätter där vid elden och balanserar kaffepannan på de sotiga stenarna. Kvällen är vindstilla och lyhörd och morkullans gälla pispningar, varmed hon annonserar sin ankomst på den invanda banan, hörs förvånansvärt långt. Enkelbeckasinen, horsgöken, är mycket talrik och gnägningarna faller och stiger från olika håll på den mörkande himmelen, ackompanjerade av honornas "dicka-dicka" nere vid de vattenomflutna tuvorna. Så märker man plötsligt, att det blivit helt skumt och de sista fågellätarna tystnar. Från sumpmarken drar ett stråk av rå, kall luft upp över hållarna. Man ryser till och börjar mata den falnande elden med nya, torra pinnar. Där nere i det överkliga molnlandskap, som nattdimmorna bildat, hörs tunga plaskningar och svarta gestalter dyker upp, konturlösa och diffusa, men med av töcknet starkt uppförstorade proportioner. Eftersom det är gott om älg i trakten, ser man ofta en tre fyra djur beta nedanför, helt oberörda av åskådaren uppe på hållarna. Det är omvittnat, att älgen inte bryr sig mycket om eldar och rök och eftersom man sitter högt drar den förhatliga människovittringen fram ovanför deras känsliga luktorgan. Senare på natten, när man ligger hopkurad i sov-säcken, snarare anar än hör man att de kommer uppför branten, ty, som vanligt rör sig dessa tunga djur otroligt tyst i skogsterräng. Kanske knäcks en kvist eller man hör en klöv skrapa mot stenhällen i oroväckande närhet av ena primitiva huvudgård.

När man vaknar har gryningskören redan satt igång. Börjar kanske med rödhakens silverklocka, så stämmer taltrastar och rödvingar in och snart bubblar och blåser orrar från mossarna runt om. Man känner sig litet ruggig i morgonkylan och kaffepannan kommer raskt på igen. Dimmorna håller på att skingras och någonstans nedanför hostar en råbock, som uppfattat främmande ljud däruppe och nu länge och ljudligt låter omgivningen höra sitt missnöje. Just som solskivan, stor och röd, sakta arbetar sig upp över den taggiga horisonten, ljuder en skallande trumpetstöt, en nästan chockartad upplevelse. Det är som om alla andra ljud för ett ögonblick tystnat och drar efter andan. Det är tranans revelj, som hon med stor regelbundenhet låter höra just i soluppgången. Ekot rullar mäktigt ut över nejden, får svar längre bort och en lång stund ljuder sedan en märklig duett, som får ett hastigt avbrott, när ett par väldiga vingar breder ut sig i bortre ändan av kärret. Tranan ger sig ut på proviantering. Åskådaren på kullen har hon naturligtvis hela tiden varit

medveten om, ty synförmågan är utomordentligt skarp, men eftersom avståndet varit betryggande, har hon nöjt sig med att hålla inkräktaren under diskret uppsikt. Upprepade störningar är hon dock synnerligen känslig för och det kan inte nog betonas, att detta område inte tål någon invasion av fågelskådare om det skall kunna behålla sin särart.

Längre fram på våren återtar de båda tvillingsjöarna sitt normala utseende och vartefter starr- och sävruggarna växer upp blir klarvattenytorna mindre och mindre. Någon större betydelse för rastande sjöfågel under vårsträcket har väl inte dessa sjöar, eftersom isen här går upp ganska sent. En del knipor finns där förstas, men de försvinner till större delen senare, förmodligen på grund av bostadsbrist. Kvar blir en hel del gräsänder och krickor och enstaka par av vigg och brunand. Något par av knölsvan brukar också finnas, men tycks av någon anledning sällan lyckas med häckningen. Detsamma är förhållandet i flera andra sjöar och minken brukar få skulden härför. Förmodligen är det flera orsaker, som samverkar men som man inte riktigt lyckats utreda. Något som speciellt livar upp dessa sjöar är de spridda paren av svarthakedopping, även om de inte alltid är så lätta att få syn på. De ha stor förmåga att hålla sig undan, men när solen skiner blixtrar det till av något gul-brunt här och var i de täta ruggarna. En flytande juvel har man kallat den och det är inte lätt att undgå slitna fraser när man skall beskriva denna praktfulla fågel, i synnerhet om man kommer den på närhåll. Man fascineras varje gång av det gnistrande ruginröda ögat, som har få motsvarigheter inom fågelvärlden. Svarthaken slog sig till här år 1954 och det är troligt att detta är den första kända häckningen i Västmanland. I varje fall tycks detta par ha hört till de första pionjäreorna i en hel invasionsvåg, ty snart rapporterades den från åtskilliga sjöar runt om i länet.

Över starrfälten kommer bruna kärrhöken på jakt. Det är väl becksinens dunungar som lockar. Man ser den regelbundet under hela häckningstiden, utan att man kan räkna ut varifrån den kommer. Bladvassruggar av sådan storleksordning, att de skulle inbjuda till häckning, finns inte i närheten och avståndet till exempelvis mälarvikarna borde vara väl långt. Kanske nöjer den sig i enstaka fall med mossar eller starrmyrar som boplats om näringstillgång och andra förhållanden är gynnsamma.

Mot aftonen efter en varm försommardag, när hettan ännu dallrar över sävruggarna och tunga dunster stiger från mosslaggar och dybottnar, höjer sig i luften hela armador av trollsländor och allsköns andra flygfän. Då drar lärkfalken ut på sländjakt. Som stora tornsvalor singlar de fram på låg höjd, gör tvära girar och kast. I en hastig glimt exponeras det svarta mustaschstrecket och som en slutvinjett lyser de praktfullt roströda byxorna i kvällsskolen.